

Društvena stvarnost i ekološka svijest

ILIJA ACESKI
Filozofski fakultet
Skopje

UDK: 316.65
316.334.5
316.65 (497.17)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 5. travnja 1991.

Istraživanja ekološke svijesti građana grada Skopja pokazalo je:

- *da postoji visok stupanj zainteresiranosti za stanje životne sredine u gradu i šire,*
- *da većina njih (dvije trećine od od ukupno 400 anketiranih građana) smatraju da čovjek zloupotrebljava prirodu i uništava okolinu, da bi trebalo da zaštita prirode ima prednost pred svih drugih društvenih zadataka i da je za budućnost društva važnija zaštita okoline od drugih društvenih vrijednosti;*
- *prisutan je izrazitiji pesimističak stav o održavanju ekoloških problema u narednih deset godina;*
- *kritičko raspoloženje građana opada kad se postavi pitanje zaštite životne sredine u odnosu na ekonomski rast: blizu 50% od ispitanika smatra da društvo treba da ulaže u prijavu tehnologiju koja zagaduje ali i osigurava nova radna mjesta (primjer »Željezare« u Skopju) i da*
- *blizu 2/3 od ispitanika smatraju da žive u gradu koji je najzagadeniji u Jugoslaviji.*

Osnovni zaključak: Ekološka svijest se nalazi pod utjecajem snažnog buđenja demokratske svijesti i kritika socijalističkih društvenih odnosa. Manifestacija ekološke svijesti je direktno usmjerena k otvorenoj kritici legitimnih društvenih institucija.

I.

Rezultati empirijskog istraživanja »sami po sebi« imaju malu vrijednost u situaciji kada nema drugih srodnih istraživanja.

Cilj koji sam pred sebe postavio nije vezan isključivo za rezultate anketnog istraživanja ekološke svijesti kod građana. Rezultati služe samo u smislu ilustracija i kao povod za razmišljanje. U tom smislu su i problematizirani.

U periodu duboke demokratizacije društva, kada možemo za prvi put od izgradnje socijalizma u Makedoniji da govorimo o »makedonskom proljeću«, uloga ekološke borbe, bila je velika, i postojala je realna mogućnost da se na jedan radikalno revolucionaran način izvrši smjena vladajuće garniture vlasti.

Na prvom mjestu, s obzirom da su svi prilazi jedne efikasne kritike sistema vladajuće komunističke elite bili efikasno blokirani, jedini pristup ranjivosti sistema moći, krajem prošle i početkom ove godine (1990.) skoncentrirao se oko ekoloških problema, prije svega oko zagađenja životne sredine, problema vezanih oko katastrofe Dojranskog jezera, više ekstremnih slučajeva zagađivanja vode i zraka širom Makedonije. Ekološka platforma postala je pogodno područje.

Radi se o istraživanju koje je realizirano ove godine pod radnim naslovom »Ekološka svijest kod građana grada Skopja«, na uzorku od 400 ispitanika i uz finansijsku pomoć »Gradskog centra za idejno-teoretska radna i marksističko obrazovanje — Skopje«. Okupljene su sve progresivno-alternativne snage koje su bile usmjerene protiv sistema vlasti. Počeo se for-

mirati socijalni i politički blok koji je u svojim redovima okupio veliki dio inteligencije za koji je ekologija bila samo povod dubljih promjena.

U svijesti širokih slojeva stanovništva nije bilo dileme o tome dokle je dovela socijalistička izgradnja društva; na političkom planu do potpune degradacije građanina kako političkog subjekta i kao slobodne ličnosti do potpunog totalitarizma i ugnjetavanja; na ekonomskom planu do zatvaranja svake perspektive i mogućnosti daljeg razvoja; na moralnom planu do pada svih vrijednosti. Sve to skupa nije bilo dovoljno za okupljanje progresivnih snaga protiv omrznutog jednopartijskog sistema i sveprisutne okoštale birokracije. No, kada su učestale ekološke katastrofe, kada je javnost saznala za zagađenje Dojranskog jezera, za bezmilosno uništenje rijeka, za »rezultate« industrijskog razvoja, za životne uvjete ka kojima se kreće društveni razvoj kao prema »zoni sumraka« i za vladajući sistem koji je u stanju da uništi i ono što je dio prirode ili je dano od Boga, napokon, da uništi prirodne uvjete, tada je počeo jedan pomalo neobičan pokret koji je u svojim redovima okupio sve one snage koje su smatrale da više ne postoji nikakav racionalni razlog za dalji opstanak vladajuće elite, kao krivca za »sve to«.

Proces buđenja jednog novog senzibiliteta svijesti koji je u početku bio eruptivan, politički se okrenuo protiv postojeće vlasti i ukidanja svih vrijednosti i ispoljio se kao novo viđenje života, novo poimanje kvaliteta života kao novi politički i društveni sistem!

U periodu samo od nekoliko mjeseci stvorili su se idealni uvjeti u okviru ekološke borbe, da se promijeni vladajuća garnitura i formira se nova, u kojoj bi ekologija zauzela jedno od centralnih pozicija. U biti »antibirokratska revolucija« u Makedoniji počela je kao »zelena revolucija« koja je bila inspirirana od više ekoloških katastrofa koje su razplamtjele političke strasti.

Kada je proces demokratizacije dobio konture političkog pluralizma, kao proces slobodnog formiranja političkih partija, uzavrela ispolitizirana ekološka svijest počela se rastapati, te gubi u okviru novoformiranih političkih grupacija.

U biti po mom dubokom uvjerenju »zelena revolucija« u početku imala je dovoljno snage da uspije u svom nastojanju, da prinudi vladu na ostavku i da intenzivira proces raspadanja birokratskog sistema.

II.

S obzirom da je istraživanje ekološke svijesti bilo locirano i ograničeno na područje u populacije grada Skopja, za potpunije razumijevanje rezultata istraživanja potrebno je ukazati na neke specifičnosti koji su vezani za ovaj grad.

Urbani ekosistem grada Skopja već poduže vremena se nalazi na rubu totalne degradacije životne sredine. To je sigurno jedan od najzagađenijih gradova ne samo u Jugoslaviji, sa željezom, cementarom i kemijskom industrijom u užem području grada i s prirodnim uvjetima regiona koji nisu naklonjeni takvoj velikoj koncentraciji zagađivača. Dovoljno je da navedemo broj oboljele djece ili broj dana u godini kada koncentracija štetnih sastojaka u zraku nadilazi maksimalno dozvoljene gradice, da bude jasnije u čemu se radi. Svako dijete do sedam godina najmanje dvaput godišnje ima bolnički tretman kao posljedicu zagađenog zraka, svaki drugi dan u godini zrak je zagađeniji od dozvoljenog a svaki treći dan zagađivanje je višestruko veće od normalnoga.

Normalno bi bilo očekivati da u ovim uvjetima ekološka svijest bude na visokom nivou.

III.

Analiza empirijskih rezultata istraživanja pokazuju sljedeće:

1) Kod više od 90% ispitanika (od ukupno 400) prisutna je velika zainteresiranost za zaštitu čovjekove okoline.

2) Najveći broj ispitanika (blizu 2/3) slaže se sa stavovima tipa, da čovjek uništava životnu sredinu i zloupotrebljava prirodu, da je ravnoteža prirode vrlo osjetljiva i da zaštita prirode ima prednost pred svim drugim aktivnostima društva i čovjeka i da bi čovjek preživio, mora usklađivati svoje potrebe s prirodom.

3) Oko 80% smatra da su danas prisutni skoro svi klasični oblici zagađivanja (vode, vazduha, otrovni otpad, uništavanje plodnog zemljišta, a nešto više od 2/3 da će ti oblici ostati i u narednih deset godina.

4) Stavovi koji se odnose na međusobni utjecaj prirode, čovjeka, društva i tehnologije, pokazuju jedno izrazito proturječno stanje svijesti; kod ispitanika nema jasno formirane opredijeljene vrijednosne orijentacije. S jedne strane dominira rezerviranost prema tehnici, kao uvjeta za razrješavanje ekoloških problema, a s druge strane prevladuje pozitivno mišljenje za ulaganja u prljavu tehnologiju kao uvjeta za osiguravanje novih radnih mjesta i smanjivanje broja nezaposlenih.

5) Blizu polovica od anketiranih slaže se s vrijednostima društva koje ubrzava ekonomski rast, a nešto više od 1/3 s vrijednostima društva koje svoje aktivnosti usmjerava ka zaštiti čovjekove sredine, a samo 9% svoju budućnost zasniva na razvoju koji sa sobom nosi rizik.

IV.

Nema sumnje da je ekološka svijest izišla iz okvira društvenih vrijednosti industrijskog sistema za koji je ekonomski rast bio jedinstveni kriterij napretka društva.

Industrijski razvoj društva u Makedoniji ostvario se kao klasični obrazac prvobitne akumulacije kapitala i završava kao modernizacija bijede i kolaps privrednog razvoja s potpunom razorenom tradicionalnom kulturom i vrijednosnim sistemom u cjelini.

Industrijalizacija i urbanizacija razorili su radicionalnu kulturu i vrijednosni sistem u ideološko-političkim okvirima, tzv. socijalističke paradigme. Modernizacija i tehnološki razvoj ostavili su društvo u ruševinama ne samo u ekonomskom, već što je još tragičnije u kulturno-vrijednosnom smislu.

Ekološka svijest se javila kao reakcija ne samo iz proturječne strukture ekološke stvarnosti već mnogo više iz razorenog tradicionalnog legitimiteta i nasilnog nametanja novih vrijednosnih orijentacija koji nisu spontano proizašle iz objektivnog društvenog razvoja. Stanje i karakter svijesti kao ekološke svijesti o odnosu čovjeka, prirode, društva i tehnologije u uvjetima jedne izrazito nerazvijene sredine, danas za razliku od visokorazvijenih zemalja egzistira u obliku »nesređene tragične svijesti«, koja predpostavlja posljedice, no ne zna put izlaska iz krize!

To može djelimično objasniti stanje u kome se nalazi individualna svijest, kao svijest s jedne strane o nemoći da promijeni bilo šta u pozitivnom smislu na planu ekološke ugroženosti života, a s druge strane kao stanje i svijest o tom stanju da razvoj u isto vrijeme osigurava viši standard življenja i ugrožava životnu sredinu kao jedino mogući razvoj.

Pitanje koje pred sobom postavlja ugroženi čovjek kao da izlazi iz ekonomske logike razvoja i locira se u sferi politike i kritički se usmjerava k političkom subjektu koji u ime viših ciljeva socijalizma, kao višu vrijednost, kako nadolazeće društvo pretvara svakodnevi život u pakao. To je drugi momenat koji ne samo da objašnjava proturječno stanje svijesti već objašnjava i stanje sistema razorenih vrijednosti. Ovdje nije riječ, kako smatra Gorc o jednoj »kulturnoj promjeni« koja u sebi sadrži radikalno rušenje ideologije, skale vrednosti društvenih odnosa uspostavljenih kapitalizmom, razvijenog kapitalizma, već o jednoj isto tako kulturnoj promeni koja u sebe sadrži promjene sistema vrijednosti na bazi bitne korekcije razvojnih tokova još u okvirima industrijske civilizacije. U uvjetima ekonomske bijede i nerazvijene političke kulture kada profitna ekonomija tek treba da stvori bazu društva za dalji razvoj socio-

loške dimenzije, ekološke krize još više će se produbljivati i u zavisnosti o ekološkoj svijesti kako u sferi konkretnog organiziranja, konkretnoj borbi, tako i u sferi ekonomskih odnosa i zaštite sredine od gađivanja.

Visok stupanj ekološke svijesti, kao svijesti o ugroženosti čovjeka i prirode, malo ili nikako nije u funkciji aktivne praktične ekološke borbe. Kada je politički pluralizam postao društvena i politička stvarnost, ekologija je potpuno izgubila mobilizatorsku snagu, koja je imala od početka ove (1990 g.) do svibnja mjeseca. Ekološka društva počela su da se osipaju a zamrli su svi oblici ekoloških aktivnosti. Štampa više nema inspiraciju za ekološke teme! Sistem se počeo raspadati, počeo je period koji najjednostavnije može se definirati kao odsustvo države i vladajuće partije i potpuni slom institucija. Veliki dan ekologije je prošao a mogao je da bude zapisan velikim slovima u historiji jedne zajednice koja je preko ekologije, preko zaštite čovjekove sredine bila u stanju da promijeni sama sebe!

Veliko je pitanje koliko ekološka kriza može utjecati na sistem vrijednosti koji proizlazi iz ekonomskog prosperiteta i potrošačkog mentaliteta, mislim prije svega na sistem u Makedoniji koji se nalazi već poduže vrijeme u dubokoj ekonomskoj, političkoj i društvenoj krizi.

Ekološka suština društvene krize polako gubi svoju sociološku i političku dimenziju pod pritiskom ekonomskih i političkih problema. Opći raspad institucija socijalističkog sistema i u situaciji zaostalog tehničko-tehnološkog razvoja završava kao kraj nečeg novog, no ne i nepoznatog, kao kraj jedne utopije, kao kraj ružnog sna, kao razočarenje!

ECOLOGICAL AWARENESS OF THE CITIZENS OF SKOPJE

ILIJA ACESKI

Faculty of Philosophy, Skopje

Research of the ecological awareness of the citizens of Skopje proved that a high degree of interest is expressed for the state of the environment in the city and greater area; that a majority of the citizens (two thirds of a total of 400 questioned) share the opinion that man is abusing nature and destroying the environment, that preserving nature should have priority over all other social tasks and that the preservation of the environment is more important for the future of society than any other social value; a more pronounced pessimist attitude is conveyed about solving ecological problems in the next ten years; the critical mood of the citizens decreases when they are questioned about environmental protection in relation to economic growth: close to 50% of the respondents consider that society should invest in »dirty« industry which pollutes but provides new jobs (for example the »Iron Works« in Skopje) and that about two thirds of the respondents believe that they live in Yugoslavia's most polluted city.

The main conclusion: Ecological awareness is under the influence of a strong awakening of democratic awareness and criticism of the socialist system. The manifestation of ecological awareness is directed toward an open criticism of legitimate social institutions.